

سهم کودکان و نوجوانان از حمایت کیفی

در فضای مجازی و حقیقی*

□ دکتر فرید محسنی

□ استادیار دانشکده علوم قضایی

چکیده

کودکان و نوجوانان که پیش از این به عنوان یکی از مهمترین و در عین حال آسیبپذیرترین اقشار جامعه همواره به نحو جدی در معرض انواع بزه‌دیدگی و صدمات جبران‌ناپذیر جسمی، روانی، اجتماعی و... قرار داشته‌اند، به لحاظ شرایط ویژه و کاربرد وسیع فناوریهای نوین اطلاعات و ارتباطات در عصر حاضر، بیش از هر زمان دیگر در معرض خطر قرار گرفته‌اند. نتیجه این امر، تأیید و تأکید نظامهای حقوقی و اجتماعی مختلف، اعم از داخلی و بین‌المللی بر اصل لزوم حمایت ویژه از کودکان و نوجوانان می‌باشد. در پرتو اصل فوق و صرف نظر از مباحث مربوط به بلوغ و سن مسئولیت کیفری، یکی از ضروری‌ترین عناصر محافظت از این گروه سنی، تعیین مرز بزرگسالی و کودکی، به منظور تعیین افراد مشمول این قلمرو حمایتی است.

نقض جنبه‌های گوناگون حریم خصوصی یکی از دامنه‌های گسترده برای ورود صدمه به این گروه سنی است که آنان را در آستانه خطر قرار می‌دهد و بستری بالقوه برای گستره وسیعی از آسیبها و مخاطرات ناشی از بزه‌دیدگی و بزهکاری قلمداد می‌شود. در این راستا، با عنایت به پیشرفت فناوریهای اطلاعات و ارتباطات، از جمله مهمترین چالشهای پیش روی کودکان و نوجوانان در این خصوص می‌توان به مخاطرات ناشی از حضور ناگزیر این گروه سنی در دو محیط رایج برای آنان، یعنی مدرسه و فضای سایبر اشاره نمود که هر يك در بردارنده موضوعات و پیامدهای گوناگونی است و مستلزم

پیش‌بینی تدابیر کیفری و غیر کیفری در سیاست جنایی جامع به منظور ارائه پاسخهای مناسب در این زمینه می‌باشد. نوشتار حاضر ضمن بحث در مورد مسائل فوق، برخی از قوانین کشورهای دیگر را در کنار منابع داخلی مورد مطالعه قرار می‌دهد.

واژگان کلیدی: حمایت کیفری، حمایت افتراقی، حریم خصوصی، فضای سایبر.

درآمد

در سراسر جهان هر روز بسیاری از کودکان به نوعی مورد آزار و اذیت، ضرب و شتم، بی‌توجهی، خشونت‌های خانوادگی، سوء استفاده جنسی و روانی قرار گرفته و حتی به قتل می‌رسند و یا وسیله ارتکاب جرم واقع می‌شوند. در مواجهه ناگزیر با این موقعیتها، پاک‌ی و شادی، آرامش و اعتماد کودکانه از آنها ربوده شده و ترس، رنج و یا خشمی را تجربه می‌کنند که تحمل آن برای بزرگسالان نیز دشوار است. بدین ترتیب، آثار درازمدت و ویرانگر بزه‌دیدگی کودکان از جمله میزان توانایی آنان برای برقراری روابط سالم با دیگران به زندگی بزرگسالی‌شان منتقل می‌شود. مخاطرات این عرصه برای کودکان اعم از بزه‌کار و بزه‌دیده بر حسب زمان و مکان، معلول عوامل و معضلاتی پیچیده و گاه ترکیبی از آنهاست که هر یک روشهای خاص خود را برای پیشگیری و یا مواجهه و پاسخ اجتماعی اقتضا می‌کند. از مهمترین و شایعترین آنها می‌توان به فقر، وضعیت نابسامان اقتصادی، مشکلات خانوادگی، فشارهای روانی، مسائل آموزشی، قرار گرفتن در کانونهای جرم، مجاورت بزه‌کار و بزه‌دیده، مهاجرت، معضلات مربوط به مدرسه مانند شکست تحصیلی و خشونت در مدرسه، بزه‌کاری در گروههای همسالان (معظمی، ۱۳۸۸: ۳۰، ۱۲۸، ۱۲۹ و ۲۳۷)، انحرافات اخلاقی، بیماریهای روانی و... اشاره نمود. در کنار همه این موارد، به طور کلی نقض حریم خصوصی کودکان در هر زمینه‌ای، حتی اطلاعات خصوصی آنان، نه تنها کودکان را در ورطه بزه‌دیدگی نخستین، دومین و سومین وارد می‌سازد، بلکه موجبات بزه‌کاری آنان را در آینده فراهم می‌سازد. توسعه فناوریهای جدید بویژه فضای مجازی و گسترش کاربری آن در بین کودکان و نوجوانان، اهمیت و ضرورت مطالعه در این مورد را دوچندان نموده است. امروزه برای موفقیت در مقابله با این پدیده پیچیده اجتماعی استفاده از روشهای کیفری و غیر کیفری به نحو توأمان امری ضروری است.

تحولات همه‌جانبه عصر حاضر در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی، جرم‌شناسی و... در پیوند با آموزه‌های مذهبی و تلاشهای مستمر مصلحان اجتماعی و فرهیختگان منجر به انقلابی عظیم در نگرش به جایگاه کودکان و نوجوانان و گشایش افقی جدید از لزوم حفظ کرامت انسانی، حمایت از ابعاد مختلف حقوق و حریم خصوصیات، به عنوان سرمایه گرانبهای حال و آینده آنها شده است. ابعاد فاجعه‌بار صدمات وارده به کودکان و نوجوانان و پیامدهای پایان‌ناپذیر آن، نظامهای حقوقی و اجتماعی را ناگزیر از پذیرش اصل حمایت ویژه از این گروه سنی نموده است.

نکته قابل تأمل آنکه نه تنها در مورد کودکان که اساساً حمایت از برخی از جلوه‌های حقوق فردی مانند حریم خصوصی و ورود آن به عرصه قوانین مدون جوامع بشری نیز دارای سابقه چندانی نیست. هرچند در دهه‌های اخیر کشورهای مختلف اقدام به تصویب قوانین مصرح در این زمینه نموده‌اند، ولی با توسعه فناوری اطلاعات و سهولت دسترسی به اطلاعات دیگران و چالشهای ناشی از آن، از جمله نقض حریم خصوصی افراد، تجدید نظر و تکمیل مستمر این گونه قوانین، ضروری می‌نماید. این گونه موارد نیز به لحاظ دلایل پیش گفته، مستلزم سیاست جنایی افتراقی و به

کارگیری حمایت‌های گوناگون کیفری و غیر کیفری به نحو هماهنگ می‌باشد.^۱

دامنهٔ مباحث مربوط به حمایت‌های خاص از کودکان و نوجوانان بسیار وسیع است لذا با توجه به جایگاه و اهمیت آن و نیز پدید آمدن عرصه‌های مجازی در کنار عرصه‌های حقیقی، نوشتار حاضر به بررسی برخی از این موارد و نیز تهدیدگران و چگونگی حمایت کیفری از آن اختصاص دارد. البته ویژگی‌های خاص گروه سنی مورد بحث، منجر به تنوع و گستردگی مباحث در این زمینه می‌گردد اما به دلیل رواج و شیوع بیشتر نقض این حریم در فضای سایبر و مدرسه، عناوین مبتلابه اجتماعی و مرتبط با آن مورد بررسی قرار می‌گیرد.

گفتار نخست: ضرورت حمایت‌های افتراقی از کودکان و نوجوانان

شاید در گام نخست چنین تلقی شود که حمایت افتراقی از کودکان چندان ضرورت ندارد و به آنان به عنوان انسانهایی که هنوز کامل نشده و شخصیت تام ندارند توجه شود و چنین نتیجه‌گیری شود که استحقاق برخورداری از حقوق کامل و مشابه بزرگسالان را ندارند. برای مثال، چنین تصور گردد که قبول و یا شناسایی حریم خصوصی برای کودکان، اهمیت زیادی ندارد و یا حداقل اهمیت آن به میزان اهمیت حریم خصوصی بزرگسالان نیست. با توضیحات بعدی مشخص می‌شود

که اهمیت این گونه موارد نه تنها نسبت به بزرگسالان کمتر نیست، بلکه در پاره‌ای موارد بیشتر نیز هست. به همین لحاظ جرایم علیه کودکان از شنیع‌ترین انواع جرایم محسوب گشته و حفاظت از آنان به دو دلیل از اولویتهای برقراری نظم عمومی به شمار می‌آید: نخست آنکه کودکان برخلاف بزرگسالان، توانایی محدودی برای گریز از بزه‌دیدی دارند و همان گونه که برای نیازهای گوناگون خود اعم از غذا، مسکن، تحصیل و... متکی به والدین و خانواده هستند، توانایی ترک موقعیتهای خطرناک و زیان‌بار را ندارند. بنابراین، هر قدر سن آنان کمتر باشد خطر بزه‌دیدی بیشتر و جدی‌تر است. دوم، شواهد تجربی فراوانی نشان می‌دهد که بزه‌دیدی در کودکانی که موجب رفتارهای ناهنجار، افسردگی، سوء مصرف مواد، خشونت و بیماریهای گوناگونی در بزرگسالی می‌شود و نیز پیامدهای منفی آن موجب از دست دادن سلامت، امنیت و خدمات اجتماعی در بزرگسالی می‌گردد.^۲

فصل مشترک تمامی جرایمی که در حوزه‌های مختلف علیه کودکان ارتکاب می‌یابند، نقض حریم خصوصی آنان است که در اکثر موارد، تعرض به جنبه‌های مختلف حریم خصوصی اطفال زمینه‌ساز بزه‌دیده واقع شدن و انواع سوء استفاده، آزار و اذیت و بهره‌کشی از آنان می‌گردد.

امروزه پیشگیری از بزهکاری و بزه‌دیدی، به عنوان یکی از مباحث مهم این حوزه، به معنای اطلاع‌رسانی و بررسی راههای مبارزه با جرایم و به کیفر رساندن مجرمان، و چگونگی کاهش جرایم آتی از طریق راهکارهای بلندمدت

^۱. در ایران لایحهٔ حمایت از حریم خصوصی در سال ۱۳۸۳ به مجلس شورای اسلامی ارائه و به دنبال استرداد آن توسط دولت در سال ۱۳۸۵، متعاقباً در همان سال به صورت طرح به مجلس ارائه شد لذا در خصوص مسائل مختلف بحث، به ناچار باید از قوانین پراکنده بهره جست.

^۲. Russ, Brad, First Report of the Governors Commission on Child Protection, ۲۰۰۳, in: <<http://nhdcyf.info/>>.

سیاست جنایی است. بر این اساس، صرف پیش‌بینی مجازات و تعریف عناوین مجرمانه برای رفتارهای هنجارشکن، دارای اثر بازدارندگی نخواهد بود. بدین معنا که در کنار استفاده از تدابیر کیفری و سرکوبگر، پیشگیری، تبدیل به رویکردی با رهیافت کلان نسبت به جرم و کنترل آن شده، تا حدی که پیشگیری در سیاست جنایی نوین، از دیدگاه سازمان ملل متحد، شورای اروپا و بسیاری از کشورها، به معنای اتخاذ و اعمال اقدامات و تدابیر غیر کیفری و غیر سرکوبگر شده است. در همین راستا اهمیت صیانت از حریم شخصی کودکان و نوجوانان به حدی است که کنوانسیون جهانی حقوق کودک ۱۹۸۹^۳ قبل از پرداختن به موضوعاتی مانند حمایت از کودک در برابر انواع سوء استفاده و استثمار، مواد مخدر، شکنجه و هرگونه سوء رفتار و کودک‌آزاری، ماده (۱۶) را به حفظ حریم خصوصی کودک اختصاص داده است. این ماده مقرر می‌دارد:^۴ ۱- حریم خصوصی هیچ کودکی قابل تعرض نیست....

بدین ترتیب، اهتمام بر صیانت از حریم خصوصی کودکان و نوجوانان باید به عنوان زیرساخت و یکی از عناصر مهم کنترل و کاهش جرایم علیه این گروه سنی و بزه‌دیدگی ایشان مد نظر قرار گیرد. ولی لازمه این امر شناخت قلمرو سنی و محدوده دوران کودکی است تا با تشخیص ویژگیها و اقتضائات هر مقطع، بتوان تمهیدات و حمایت‌های مرتبط با آن را پیش‌بینی کرد.

بند نخست: ویژگیها و اقتضائات سنین کودکی و نوجوانی

لازمه امکان حمایت و حفاظت از کودکان و نوجوانان در پرتو اصل لزوم حمایت ویژه از آنان، تعیین نمودن سن کودکی و به عبارت دیگر مشخص نمودن مرز میان بزرگسالی و کودکی می‌باشد؛ زیرا جایگاه افراد اعم از بزهکار و بزه‌دیده در این مرزبندی، دربردارنده آثار بسیار مهم و جدی در مراحل مختلف اعم از تحقیقات قضایی، رسیدگی، صدور حکم، مجازات و... می‌باشد. به عبارت دیگر، امروزه دغدغه بسیاری از نظامهای حقوقی و سیاست جنایی کشورها نسبت به مخاطرات پیش روی این قشر آسیب‌پذیر و حساسیتهای ویژه آنان این است که برای پیشگیری از به خطر افتادن سلامت جسمانی و روانی، رفاه و امنیت، جایگاه اجتماعی، حیثیت و آبرو، کرامت انسانی و حریم خصوصی آنان، روشهای رسیدگی و مجازاتهای متفاوت انتخاب کنند در مواردی که بزهکاران یا بزه‌دیدگان در گروه سنی کودک و نوجوان قرار دارند. بنابراین، تعیین سن کودکی به لحاظ اعمال تدابیر حمایتی و پیشگیرانه در حوزه حمایت کودک در برابر بزه‌دیدگی بسیار مهم و تأثیرگذار است (زینالی، ۱۳۸۸: ۲۷).

ماده (۱) کنوانسیون جهانی حقوق کودک ۱۹۸۹، کودک را این‌گونه تعریف نموده است: «از نظر پیمان‌نامه حاضر منظور از کودک هر انسان دارای کمتر از ۱۸ سال سن است، مگر اینکه طبق قانون قابل اعمال در مورد کودک، سن قانونی کمتر تعیین شده باشد».

این کنوانسیون در نگاه اول، بین وضعیت کیفری و حقوقی کودکان تمایزی قائل نشده و تعریف «کودک» را به لحاظ سنی به قوانین داخلی هر کشور واگذار نموده است. اما تجزیه و تحلیل سایر مواد کنوانسیون نشان می‌دهد که در موارد مرتبط با حقوق کیفری اطفال، تدوین‌کنندگان کنوانسیون، صرف نظر از قواعد و مقررات داخلی کشورها، سن ۱۸

^۳. Convention on the Rights of Child (۱۹۸۹).

^۴. مجلس شورای اسلامی ایران در سال ۱۳۷۲ طی ماده واحده‌ای با تعیین حق شرط کلی نسبت به این کنوانسیون که آن را در صورت تعارض با قوانین داخلی یا اسلامی لازم‌الرعایه نداند، این پیمان‌نامه را تصویب نمود و از ۲۲ مرداد ۱۳۷۳ (برابر با ۱۲ آگوست ۱۹۹۴) این سند برای کشور لازم‌الاجرا گشته است (ترجمه متن کنوانسیون در سایت <<http://www.irsprc.org>> موجود است).

سال را به عنوان معیار تشخیص کودک‌کی از بزرگسالی مد نظر قرار داده‌اند. به عنوان مثال، به تصریح بند الف ماده ۳۷ کنوانسیون فوق، مجازات‌های سنگین مانند اعدام نباید برای کودکان و نوجوانان زیر ۱۸ سال در نظر گرفته شود. علاوه بر این، حبس ابد بدون امکان عفو و بخشودگی نیز برای این گروه سنی ممنوع اعلام شده است (مظمی، ۱۳۸۸: ۵۲).

البته همان طور که گفته شد، موارد فوق، مربوط به امور کیفری بوده و به لحاظ حقوقی و دیگر جهات، کشورهای مختلف، ملاک‌های متفاوتی را برای تعریف کودک و تعیین سن قانونی به کار می‌گیرند. از جمله رسیدن به سن بلوغ، دانش‌آموختگی، داشتن حق رأی و مجوز رانندگی، مجوز ازدواج و زندگی مستقل از خانواده و... و در نهایت سن تکلیف قانونی و مسئول شناخته شدن در برابر دادگاه و مراجع قانونی.

هرچند در اینجا در مقام طرح مباحث مربوط به تعریف کودک و نوجوان و تعیین سن نیستیم، ولی لازم است برای تعیین قلمرو اصل حمایت ویژه از این قشر آسیب‌پذیر از زاویه دیگری به موضوع نگریسته و از میان قوانین متنوع استنباط جامعی بر اساس مبانی و اصول بنماییم.

مطالعه ادبیات حقوقی و متون قانونی ایران در رابطه با این موضوع، نشان‌دهنده عدم اتخاذ رویکردی واحد و ارائه شاخص سنی روشن و معین توسط قانون‌گذار ایران در جهت تبیین مرز این دوره سنی است. به عبارت دیگر، قوانین متفاوت و پراکنده موجود در این زمینه، هر کدام در راستای اهداف خود، مقطع سنی متفاوتی را ملاک قرار داده‌اند. توجه به این نکته ضروری است که حمایت افتراقی از هر قشری به عنوان استثنا بر اصل است که مستلزم وجود دلیل خاص و وجه ترجیحی برای عدول از قاعده اولیه می‌باشد. آنچه در مورد کودکان موجب قبول حمایت ویژه می‌گردد در واقع عدم توانایی لازم برای حفاظت همه‌جانبه از خود و سوء استفاده‌های دیگران است. گرچه بر اساس قانون ایران هر شخصی قبل از رسیدن به بلوغ شرعی کودک محسوب می‌شود. ولی با رسیدن به این سن نیز هدف مورد نظر از جهت حمایت از وی تأمین نمی‌شود؛ زیرا دشوار است بپذیریم کودک با رسیدن به بلوغ شرعی ناگهان از حمایت‌های قبلی مستغنی می‌شود. بنابراین با قبول سیاست جنایی افتراقی اولاً باید سن هیجده سال را مطابق پاره‌ای از قوانین مورد اشاره به عنوان قلمرو حمایت بیشتر در زمینه‌های مختلف مرتبط با این قشر آسیب‌پذیر (از جمله در زمینه حریم خصوصی) پذیرفت و ثانیاً لازم است هنگام اصلاح قوانین و یا تفسیر قضایی، اختیار استمرار بخشیدن به حمایت ویژه، حتی پس از سن هیجده سال، بطور موردی برای اشخاصی که به رغم رسیدن به این سن همچنان نیازمند استمرار حمایت‌های اجتماعی هستند، در نظر گرفته شود.

بر اساس آنچه بیان شد، باید حمایت از کودکان و نوجوانان را در موقعیت بزه‌دیده پس از رسیدن به سن بلوغ شرعی همچنان برقرار بدانیم. با این نگاه می‌توان بسترهای مختلف بزه‌دیدگی کودکان و نوجوانان، از جمله موضوع حریم خصوصی آنان را بررسی و ضرورت حمایت کیفری در این مورد را توجیه کرد.

بند دوم: حریم خصوصی و جایگاه آن در حمایت از کودکان و نوجوانان

حریم خصوصی در اکثر جوامع دموکراتیک، عنصری ضروری برای پیشرفت و نمو انسان‌های سالم و فعال به شمار می‌آید و بسیاری از روان‌شناسان حریم خصوصی را زیربنای یک جامعه آزاد می‌دانند. این امر محدود به انسان‌های بالغ نیست و شامل کودکان نیز می‌شود. عدم درک کامل یا صحیح از حریم خصوصی در برخی از سنین، زمینه و امکان سوء استفاده از این قشر آسیب‌پذیر را فراهم می‌سازد. به عبارت دیگر، نقض حریم خصوصی کودکان امروز، تعدی به حریم شخصی انسان‌های بالغ فردا و نقض حقوق بشر است و قربانیان خردسال امروز را به مجرمان بالقوه فردا تبدیل می‌نماید.

کودکان تا قبل از پنج یا شش سالگی مفاهیم مربوط به حریم خصوصی را درک نمی‌کنند. گرایش به کسب استقلال بین سنین ده تا دوازده سالگی آغاز می‌شود که از نشانه‌های آن می‌توان به بستن در اتاق خواب، تمایل به خصوصی بودن مکالمات تلفنی، وقت‌گذرانی با دوستان و گرایش به تنها بودن اشاره کرد.^۵

البته در اینجا، در مقام بحث پیرامون موضوع حریم خصوصی به نحو خاص نیستیم (ر.ک: محسنی، ۱۳۸۸) ولی برای مشخص شدن قلمرو و اهمیت حریم خصوصی کودک اجمالاً بیان می‌گردد که حریم خصوصی دارای انواع گوناگونی است که بر مبنای یک تقسیم‌بندی به چهار قسم کلی تقسیم می‌گردد:

- ۱- حریم خصوصی منازل و اماکن؛ ۲- حریم خصوصی جسمانی؛ ۳- حریم خصوصی ارتباطات؛ ۴- حریم خصوصی اطلاعات.

امروزه قانونی‌ترین بحث در زمینه حریم شخصی، بر محور حریم خصوصی «اطلاعاتی»^۶ مطرح می‌باشد که این امر به نوبه خود بر مبنای اصل بنیادین «خودمختاری»^۷ فرد در سطوح شخصی، ذهنی و اجتماعی قرار دارد. در نتیجه، ارزش حریم خصوصی به انجام اقدامات مؤثر برای محفوظ نگه داشتن اطلاعات مربوط به هر فرد بستگی دارد. این امر در مطالعه پیرامون کودکان دارای اهمیت دو چندان است؛ زیرا امکان سوء استفاده‌های مختلف بعدی نسبت به این گروه آسیب‌پذیر که از آگاهی لازم برخوردار نیستند، وجود دارد. از سوی دیگر، گسترش فناوری اطلاعات و توسعه دنیای مجازی و دسترسی آسان به اینترنت، بر پیچیدگی و اهمیت بحث حریم خصوصی می‌افزاید. به ویژه آنکه از طرفی کودکان و نوجوانان یکی از گروه‌هایی هستند که بیشترین کاربری این عرصه را به خود اختصاص داده‌اند و از طرف دیگر، گسترش فناوری اطلاعات نیز موجب تسهیل در دسترسی اشخاص به اطلاعات گردیده و عملاً امکان تعرض به حریم خصوصی را در زمینه اطلاعات فراهم نموده است.

مدارس، کانونها و مراکز آموزشی، ورزشی، تفریحی، سایتها و... از جمله نهادهایی هستند که اطلاعات مختلف اشخاص را به دلایل گوناگون به دست آورده و برای استفاده‌های آتی ذخیره می‌نمایند. برای حفظ امنیت کودکان در چنین عرصه وسیع، پیچیده و بعضاً تخصصی، لازم است تمهیدات مختلف کیفی و غیر کیفی و روشهای متنوع پیشگیری مورد استفاده قرار گیرد تا مقابله مطلوبی در برابر بزهکاران بعضاً خاص صورت پذیرد. امروزه سوء استفاده از کودکان در قلمرو اینترنت عمدتاً توسط بزهکارانی انجام می‌شود که با بزهکاران سنتی متفاوت هستند. لذا حمایت‌های قانونی از بزه‌دیدگان این جرایم نیز باید کاملاً متفاوت طراحی گردد.

همان‌گونه که ملاحظه می‌گردد قلمرو نقض حریم خصوصی کودکان و نوجوانان بسیار وسیع است. لذا از میان موضوعات متنوع، دو موضوع فضای سایبر و مدرسه را مورد مطالعه قرار می‌دهیم و به بررسی چگونگی نقض حریم خصوصی کودکان و نوجوانان و پاسخهای اجتماعی متناسب با آن می‌پردازیم.

گفتار دوم: چالشهای فضای سایبر

هر چند فضای سایبر می‌تواند بالقوه محیطی مناسب برای آموزش و یادگیری و ارتقای دانش باشد، در عین حال ماهیت

^۵. Privacy, Child's Right to, Encyclopedia of Childhood and Adolescence, in: <[http:// findarticles.com/](http://findarticles.com/)>.

^۶. Informational Privacy.

^۷. Autonomy.

آن به گونه‌ای است که عملاً بستری بسیار فعال برای ارتکاب انواع جرایم از جمله نقض حریم خصوصی است که خود مقدمه‌ای برای ارتکاب سایر جرایم نیز هست. به لحاظ وضعیت خاص کودکان که شرح آن گذشت، خطر بزه‌دیدگی برای آنان در این محیط، بسیار پررنگتر از فضای حقیقی و فیزیکی است. به ویژه آنکه یکی از مشتریان جدی این فضا کودکان و نوجوانان هستند. حریم خصوصی کودکان در این فضا عمدتاً در زمینه بازاریابی و تبلیغات، تحقیقات علمی و سوء استفاده جنسی نقض می‌گردد.

بند نخست: بازاریابی و تبلیغات

کودکان برای فروشندگان و بازاریابها مشتریانی جذاب هستند. حساسیت موضوع جمع‌آوری اطلاعات شخصی کودکان با هدف بازاریابی و تبلیغات و تبعات منفی آن بسیار فراتر از تبلیغات و بازاریابی است و نیاز به نظارت دقیق بر روشهای فنی مورد استفاده بازاریابان اینترنتی در مورد جمع‌آوری و استفاده از اطلاعات مربوط به مشتریان بالقوه دارد.^۸ اطلاعات بی‌ضرر و یا شاید به ظاهر بی‌اهمیت مانند نام، کد پستی یا نام مدرسه وقتی در دسترس افراد متخلف قرار می‌گیرد فجایی جبران‌ناپذیر در پی خواهد داشت.^۹

در ایالات متحده آمریکا ضرورت رعایت حریم خصوصی افراد و حراست از آن از اصلاحیه چهارم قانون اساسی^{۱۰} استنباط می‌شود. «قانون حمایت از حریم خصوصی کودکان در اینترنت ۱۹۹۸»^{۱۱} (COPPA) مصوب کمیسیون بازرگانی فدرال^{۱۲} ایالات متحده آمریکا ناظر به این موضوع می‌باشد.^{۱۳} به طور خلاصه، هدف اصلی این قانون حمایت از حریم شخصی کودکان است به نحوی که والدین کودکان امکان کنترل بر اطلاعات جمع‌آوری شده از کودکان و نحوه استفاده از آنها را داشته باشند. ماده ۱۳۰۵ این قانون تحت عنوان اقدامات دولت، به جریمه، غرامت و یا دیگر انواع مقتضی جبران خسارت به عنوان ضمانت اجرای آن پرداخته است و از این طریق تلاش نموده حمایت کیفی متناسبی در این زمینه فراهم نماید.

در ایران، قانونی ناظر بر بازاریابی و تبلیغات برای کودکان وجود ندارد و تنها قانونی که بدون تعیین تکلیف در این خصوص، فقط به آن اشاره کرده، قانون تجارت الکترونیکی مصوب ۱۳۸۲/۱۰/۱۷ است. ماده ۵۷ این قانون مقرر

^۸. Privacy, Child's Right to, op. cit.

^۹. Internet Problem Issues for Schools, in: <http://www.katiesplace.org/educators/schools_online.html>.

^{۱۰}. «حق مردم برای مصون بودن خود، مسکن، مکاتبات و دارایی از تفتیش و توقیف بی‌مورد، نباید نقض گردد و هیچ قراری در این مورد نباید صادر شود مگر با اتکا به دلایل محتمل و توأم با سوگند یا تصدیق آن و با تعیین دقیق محلی که باید تفتیش گردد و اشخاص یا اشیایی که باید توقیف شوند». اطلاعات بیشتر در:

<http://www.findlaw.com/cascode/constitution/forth_amendment.html>.

<<http://usconstitution.net/choose.html>>.

<http://en.wikipedia.org/wiki/Forth_Amendment_to_the_United_States>.

^{۱۱}. Children Online Privacy Protection Act of ۱۹۹۸ (COPPA).

^{۱۲}. Federal Trade Commission (FTC):

کمیسیون تجارت فدرال، سازمان حمایت از مصرف‌کنندگان در ایالات متحده است و در زمینه پیشگیری از کلاهبرداری، تقلب و فعالیت‌های تجاری غیر عادلانه در بازار فعالیت می‌کند و دارای اختیار قانون‌گذاری، اجرای قوانین فدرال و اطلاع‌رسانی در این زمینه می‌باشد. اطلاعات بیشتر در:

<<http://www.ftc.gov.au/content/index.phtml>>.

^{۱۳}. Ibid.

می‌دارد: «تبلیغ و بازاریابی برای کودکان و نوجوانان زیر سن قانونی به موجب آیین‌نامه‌ای است که در ماده ۷۹ این قانون خواهد آمد». بر اساس بند (ب) ماده ۷۹ این قانون: «آیین‌نامه‌ی مربوط به مواد ۵۶ و ۵۷ این قانون به پیشنهاد وزارتخانه‌های بازرگانی و ارشاد اسلامی و سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور تهیه و به تصویب هیئت وزیران خواهد رسید». ظاهراً آیین‌نامه‌ی فوق تا کنون به تصویب نرسیده است.

بند دوم: تحقیقات علمی

یکی دیگر از جنبه‌های استفاده از اطلاعات شخصی اطفال، مربوط به پژوهشگران و دیگر جمع‌آوری‌کنندگان اطلاعات مرتبط با کودکان برای استفاده در کارهای پژوهشی است. وجود حجم عظیم انواع اطلاعات اعم از رفتاری، اجتماعی، علمی و...، اینترنت را به هدف اصلی و بالقوه محققان در جستجوی مطالعه جنبه‌های مختلف موضوعات گوناگون از تعاملات انسانی و اجتماعی تا موضوعات علمی و نتایج آنها، از طریق این رسانه مجازی بدل ساخته است. در فضای اینترنت، تحقیقات با سهولت و سرعت بسیار زیاد انجام می‌شود و در عین حال امکان دسترسی وسیع، سریع و ارزان به گستره‌ای از انواع اطلاعات، وجود دارد. رشد فزاینده حجم تحقیقات اینترنتی و گردآوری اطلاعات شخصی افراد و از جمله کودکان در راستای انجام این گونه پژوهشها نتیجه مزایای مترتب بر تحقیقات علمی از طریق شبکه است که در بسیاری موارد به نقض حریم خصوصی افراد منجر می‌شود. اگرچه در مورد کودکان، در هر دو فضای حقیقی و مجازی، دامنه آثار زیانبار نقض حریم خصوصی نسبت به بزرگسالان وسیعتر می‌باشد، ولی گستره دامنه فضای مجازی بر شدت آن می‌افزاید.

این موضوع در سال ۱۹۹۵ مورد توجه کنگره ایالات متحده قرار گرفت؛ یعنی هنگامی که قانون حمایت از حریم خصوصی خانواده^۴ در مجلس نمایندگان به تصویب رسید. اما به دلیل عدم تصویب لایحه قانونی آن در سنا، به قانون نوشته تبدیل نشد. مبنای اصلی لایحه مذکور حق اساسی والدین برای تصمیم‌گیری در شرکت فرزندانشان در مطالعات پژوهشی بود. پژوهشگران با این لایحه مخالفت کردند با این استدلال که شرایط آن مانع توانایی دولت فدرال در جمع‌آوری اطلاعات بسیار مهم و حیاتی می‌شود.

در نظام حقوقی ایران قانون مستقلی ناظر بر جمع‌آوری اطلاعات شخصی کودکان در راستای انجام پژوهشهای علمی وجود ندارد و به نظر می‌رسد با استفاده از مواد قانونی پراکنده در قوانین مختلف در مورد «رازداری حرفه‌ای» می‌توان به حمایت کیفی از حریم خصوصی کودکان در این زمینه پرداخت. با این توضیح که افرادی که به مناسبت شغل و حرفه خود از اطلاعات شخصی و اسرار مربوط به کودکان مطلع می‌گردند در صورت افشا یا استفاده غیر مجاز، با استناد به ماده ۶۴۸ قانون مجازات اسلامی به لحاظ کیفری مسئول قلمداد گردند. به موجب این ماده: «اطبا و جراحان و ماماها و داروفروشان و کلیه کسانی که به مناسبت شغل یا حرفه خود محرم اسرار می‌شوند هرگاه در غیر از موارد قانونی اسرار مردم را افشا کنند به ۳ ماه و یک روز تا یک سال حبس و یا به یک میلیون و پانصد هزار ریال تا شش میلیون ریال جزای نقدی محکوم می‌شوند».

این ماده در خصوص مشاغل، کلی است لذا شامل مشاغل دولتی و غیر دولتی می‌گردد. بر همین اساس کسانی که به مناسبت شغل خود بر پاره‌ای از اسرار افراد مطلع می‌گردند حق ندارند اولاً خارج از محدوده‌ای که مرتبط با موضوع

^۴. Family Privacy Protection Act ۱۹۹۵.

کاری و ضرورت‌های قانونی است کسب اطلاع نمایند و ثانیاً حق ندارند از مطالب به دست آمده خارج از محدوده لازم استفاده نمایند. ولی همان گونه که ملاحظه می‌گردد ماده مذکور صرفاً در خصوص صاحبان مشاغل مرتبط با اسرار دیگران است و لازم است همراه با ضمانت اجرایی مناسب، جنبه‌های مختلف این قبیل سوءاستفاده‌ها پیش‌بینی شود. البته موارد دیگری از افشا و انتشار اطلاعات و اسرار دیگران نیز در قوانین ایران مورد جرم‌انگاری قرار گرفته که به نظر می‌رسد در مورد استفاده از اطلاعات به منظور انجام تحقیقات علمی نیز قابلیت استناد دارند. اهم این قوانین عبارتند از:

ماده ۳۰ «قانون وکالت ایران» مصوب ۱۳۱۵ مقرر نموده: «وکیل باید اسراری را که به واسطه وکالت از طرف موکل مطلع شده و همچنین اسرار مربوط به حیثیات و شرافت و اعتبارات موکل را حفظ نماید».

ماده ۴ آیین‌نامه انتظامی رسیدگی به تخلفات صنفی و حرفه‌ای شاغلان حرفه پزشکی مقرر نموده: «شاغلان حرفه پزشکی موظفند اسرار و نوع بیماری او را مگر در موارد تصریح شده در قوانین حفظ کنند».

ماده ۷ «قانون مرکز آمار ایران» مصوب ۱۳۵۳/۱۱/۱۰ مقرر می‌دارد: «هر شخص ساکن ایران همچنین اتباع ایران مقیم خارج از کشور مکلفند به پرسش‌های مربوط به کلیه سرشماریها و آمارگیریها که توسط مرکز آمار ایران انجام می‌شود پاسخ صحیح دهند. آمار و اطلاعاتی که ضمن آمارگیریهای مختلف از افراد و مؤسسات جمع‌آوری می‌شود محرمانه خواهد بود و جز در تهیه آمارهای کلی و عمومی نباید مورد استفا‌قوار گیرد. استفاده و مطالبه و استناد به اطلاعات جمع‌آوری شده از افراد و مؤسسات به هیچ وجه در مراجع قضایی و اداری و مالیاتی و نظایر آن مجاز نخواهد بود».

ولی همان گونه که بیان گردید این قوانین دربرگیرنده همه امور مرتبط با کودکان نبوده و در هر مورد جنبه عام دارند.

بند سوم: سوء استفاده جنسی

امروزه کودکان در کشورهای پیشرفته به شیوه‌های مختلف از قبیل بازی، خرید، تحصیل و یا صرفاً گشتن در فضای شبکه جهانی تقریباً از هر آنچه که این محیط اعجاب‌انگیز و جذاب ارائه می‌دهد استفاده می‌کنند. اما برای بسیاری از بچه‌ها استفاده از اینترنت تنها یک وسیله راحت برای تحقیق یا تفریح پس از فعالیتهای مدرسه نیست بلکه بخش مهمی از زندگی اجتماعی آنان است. ارسال ایمیل و گفتگو با دوستان بعد از ساعات درس روزانه و نیز بازی از متداول‌ترین فعالیتهای کودکان در شبکه است. تا حدی که امروزه در کنار انواع اعتیادها، اعتیاد به اینترنت و بازیهای اینترنتی نیز مطرح گردیده است. در همین مرحله است که شکارچیان اینترنتی،^{۱۵} بچه‌بازان،^{۱۶} قاتلان اینترنتی^{۱۷} و سایر مجرمان این عرصه در سایتهای شبکه‌های اجتماعی، بازی و فعالیتهای گروهی و... ضمن آشنایی و برقراری ارتباط، با نزدیک شدن هرچه بیشتر به قربانی و جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز خود، هدفشان را عملی می‌سازند.

ماده ۳۴ کنوانسیون جهانی حقوق کودک ۱۹۸۹^{۱۸} در این راستا مقرر می‌دارد: «کشورهای عضو متعهد می‌شوند از کودک در برابر کلیه اشکال بهره‌کشی و سوء استفاده جنسی حمایت کنند. بدین منظور، کشورهای عضو به ویژه کلیه

^{۱۵}. Internet Predators.

^{۱۶}. Pedophiles: افرادی که نسبت به کودکان گرایش‌های انحرافی دارند.

^{۱۷}. Internet Killers.

^{۱۸}. Convention on the Rights of Child (۱۹۸۹).

اقدامات مقتضی ملی، دوجانبه و چندجانبه را به عمل خواهند آورد تا از موارد زیر جلوگیری شود:

الف) اغوا یا وادار کردن کودک به پرداختن به هرگونه فعالیت جنسی غیرقانونی؛

ب) استفاده استثماری از کودکان در فحشا یا دیگر اعمال جنسی غیرقانونی؛

ج) استفاده استثماری از کودکان در نمایشها مطالب مبتذل (پورنوگرافیک)».

ماده مذکور به بیان لزوم پیشگیری از کلیه اشکال بهره‌کشی و سوء استفاده جنسی از کودکان پرداخته است. دقت در

متن ماده نشان‌دهنده اهتمام کنوانسیون به حمایت از کودکان از طریق کلیه اقدامات مقتضی ملی، دوجانبه و چندجانبه توسط کشورهای عضو می‌باشد. اهمیت و حساسیت این موضوع به حدی است که مجمع عمومی سازمان ملل متحد در تاریخ ۲۵ مه سال ۲۰۰۰ اقدام به تصویب پروتکل الحاقی اختیاری به کنوانسیون حقوق کودک درباره «خرید، فروش، فحشا و هرزه‌نگاری کودک»^{۱۹} نمود. پروتکل مذکور ضمن تأکید بر نیاز حقوق کودک به حمایت خاص، محافظت از کودکان را در برابر خرید و فروش، فحشا و هرزه‌نگاری و به رسمیت شناختن حقوق این گروه سنی، در مقابل هرگونه بهره‌کشی و انجام هر کاری که برای آنان خطرناک باشد و یا مانع آموزش شده و برای رشد و سلامت جسمی، روانی، معنوی، اخلاقی یا اجتماعی کودک زیان‌بار باشد، از وظایف کشورهای عضو قلمداد نموده است. علاوه بر این، پروتکل مذکور، نگرانی جدی خود را از گسترش و تداوم شیوه‌های گردشگری جنسی و افزایش دسترسی به هرزه‌نگاری کودکان به واسطه استفاده از اینترنت و سایر فناوریهای نوین ابراز نموده و خواستار اقدامات جدی اعم از به کارگیری تمهیدات کیفری، غیر کیفری، استرداد مجرمان و سایر همکاریهای بین‌المللی، حمایت از حقوق کودکان قربانی و نیازهای ویژه آنان در تمام مراحل پیگرد و رسیدگی و... برای مقابله با این‌گونه اعمال شده است.^{۲۰} ماده ۳ این پروتکل به جرم‌انگاری مصادیق گوناگون این‌گونه جرایم و حمایت کیفری از این گروه سنی اختصاص یافته است (ر.ک: پیمان‌نامه حقوق کودک، ۱۳۷۸: ۶۹).

به عبارت دیگر، می‌توان گفت این پروتکل، ضمن تأیید و تأکید بر اهداف ماده ۳۴ کنوانسیون، ضرورت حمایت از ابعاد گوناگون حریم خصوصی کودکان، مذکور در ماده ۱۶ را نیز به طور تلویحی مورد شناسایی و حمایت‌های قانونی و به‌ویژه کیفری قرار داده است.

امروزه به کارگیری تمامی این تمهیدات که پیشگیری در مفهوم نوین و جرم‌شناسانه خوانده می‌شود از اهمیت فراوانی برخوردار بوده و در راستای تحقق موفقیت‌آمیز حمایت کیفری جایگزین سازوکار سنتی برخورد با جرایم شده است. فرایند مذکور، علاوه بر تمهیدات قانونی و جرم‌انگاری، خارج از بستر سیستم کیفری تحقق یافته و پیشگیری کنشی غیر کیفری خوانده می‌شود؛ زیرا گستره آن، دربردارنده هرگونه اقدام غیر قهرآمیز با ماهیت فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، وضعی و... با هدف اصلاح، قانون‌گرا و جامعه‌پذیر نمودن افراد و یا حفاظت از اقشار آسیب‌پذیر و در معرض خطر می‌باشد. این اقدامات که «پاسخهای پیشگیرانه به پدیده مجرمانه» نامیده می‌شوند عبارتند از: «اقداماتی که جنبه

^{۱۹}. Optional Protocol to the Convention on the Right of Child on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography. Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution A/RES/۵۴/۲۶۳ of ۲۵ May ۲۰۰۰, entered into force on ۱۸ January ۲۰۰۲, in: <<http://www.unicef.org/>>.

^{۲۰}. دولت جمهوری اسلامی ایران با تصویب مجلس شورای اسلامی در تاریخ هشتم مرداد ماه ۱۳۸۶ و امضای رسمی وزیر امور خارجه، از تاریخ چهارم مهر ماه ۱۳۸۶ رسماً به این پروتکل ملحق شده است.

^{۲۱}. Office of High Commissioner for Human Rights, in: <<http://www.ohchr.org/>>.

کنشی داشته و با ماهیت غیر قهرآمیز یا در مقام سالم‌سازی جامعه یا برای رفع بحرانهای جرم‌زا و یا برای به هم زدن اوضاع و احوال ماقبل بزهکاری اتخاذ می‌شوند» (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۳: ۵۶۰).

از جمله عناصر اصلی فرایند پیشگیری از تکوین بزه‌دیدگی می‌توان به شناسایی بزه‌دیدگان بالقوه و مستعد، اعمال مراقبت و حمایت‌های ویژه از بزه‌دیدگان مستعد و تفهیم و ترویج فرهنگ خودایمن‌سازی اشاره کرد. پیچیدگی بزهکاری‌های نوین اقتضا دارد که از روش‌های غیر کیفری در کنار روش‌های کیفری و سرکوبگرانه توأمان استفاده گردد تا نیل به اهداف سیاست جنایی فراهم شود.

اطلاعاتی که کودکان در اختیار دیگران قرار می‌دهند می‌تواند بسیار خطرناک باشد. جمع‌آوری اطلاعات شخصی مرتبط با کودکان از نظر والدین و فعالان حریم خصوصی موضوعی بسیار حساس است؛ زیرا علاوه بر آنکه حریم خصوصی جسمی و روانی خود کودک از طریق دستیابی به اطلاعات مضر، هرزه‌نگاری و تحت تعقیب قرار گرفتن توسط شکارچیان اینترنتی در مخاطره قرار می‌گیرد، می‌تواند متضمن خطراتی برای دیگران از جمله والدین آنها باشد. ارائه شماره کارت‌های اعتباری، فاش کردن و به اشتراک گذاری مطالب خصوصی، تصاویر و اسرار خانوادگی، نقض کپی‌رایت، ارتکاب جرایم کامپیوتری و از بین بردن فایل‌های دیگران از بارزترین مصادیق خطرات و مشکلات عینی و واقعی پیش روی کودکان در اینترنت است که تبعات منفی آن متوجه والدین و دیگران نیز خواهد بود.

اینترنت متأسفانه عرصه‌ای مناسب برای فعالیتهای پوشیده و پنهان کودک‌دوستان (بچه‌بازان) جهت توزیع هرزه‌نگاری، تبادل تصاویر قبیح در میزان نامحدود، ارزان و امن و ایجاد پایگاه‌های داده متراکم از هرزه‌نگاری کودک در فضای سایبر و ایجاد یک بازار جهانی وسیع برای هرزه‌نگاری است که از طریق آن در اتاق‌های گفتگو کودکان را در معرض این گونه مطالب و تصاویر با توجیه عادی کردن آن قرار می‌دهند که منجر به تشویق کودکان به درگیر شدن در مکالمات و فعالیتهای جنسی پیشرفته می‌شود. از طرف دیگر، بچه‌بازان از طریق قرارهای اینترنتی،^{۲۲} توانایی تماس با بزه‌دیدگان بالقوه و تطمیع و کشاندن آنها به دیدارهای فیزیکی را دارند که از این طریق امکان حملات جنسی یا ربودن به خاطر تجارت جنسی به راحتی برای آنان فراهم می‌شود. از سال ۱۹۹۵ تا ۲۰۰۷ بیش از چهارصد مورد از این گونه جرایم که منجر به قتل قربانی شده متعاقب قرارهای اینترنتی صورت گرفته است.^{۲۳}

عکس‌های کودکان قبل از انتشار می‌تواند وسیله باجگیری قرار گیرد و البته دیده شدن تصاویر کودکان به طور اتفاقی توسط اقوام و آشنایان آنان مشکلات بسیاری برای آنان به همراه دارد (لوینگستون: شماره ۱۴۹/۸۴).

بر این اساس، اقدامات در جهت صیانت حریم خصوصی کودکان باید در دو جبهه به صورت همزمان صورت گیرد: اول، تلاش در ایجاد همکاری میان سازمان‌های مجری قانون در سراسر دنیا و دوم، آموزش مستقیم کودکان در مورد خطرات و فریب‌های اینترنت.

در آمریکا علاوه بر قانون حمایت از حریم خصوصی کودکان در اینترنت ۱۹۹۸، تصویب قانون بسیار مهم «حمایت

^{۲۲}. Internet Dating.

^{۲۳}. اطلاعات بیشتر در:

Largo, Michael, Loved to Death, in: <<http://viedojug.com/>>.

Internet Criminal Links of Dangers of Internet Dating, in: <<http://www.guardian.co.uk/>>.

Internet Dates Meet Up Leads to Murder, in: <<http://www.express.co.uk/>>.

از کودک و مجازات تعقیب کننده جنسی ۱۹۹۸»^{۲۴} پیروزی بزرگی در این زمینه محسوب می‌شود. در مجموع، ایالات متحده مجازات‌های سنگینی برای سوء استفاده جنسی از کودکان و حتی کسانی که با قصد ارتکاب چنین اعمالی به محل زندگی کودک مورد نظر سفر می‌کنند، مقرر کرده است. هدف این قانون مقابله با استفاده فزاینده از اینترنت برای طعمه قراردادن کودکان و تجارت هرزه‌نگاری کودک است. یکی از نکات مثبت این قانون، جرم‌انگاری در اختیار داشتن حتی یک نسخه از آثار حاوی هرزه‌نگاری کودک و تشدید مجازات تکرار جرم سوء استفاده از کودکان از طریق اعمال «سیاست تسامح صفر»^{۲۵} در برابر چنین جرایمی است که تا حد زیادی به افزایش امنیت کودکان نه تنها در اینترنت بلکه در جامعه نیز کمک کرده است.^{۲۶}

«قانون حمایت اینترنتی از کودکان ۲۰۰۰»،^{۲۷} یکی دیگر از قوانین ایالات متحده است که با هدف محدود نمودن نمایش هرزه‌نگاری و مطالب نامناسب به کودکان به تصویب رسید. به موجب این قانون مدارس و کتابخانه‌ها ملزم به نصب فناوری محافظتی در برابر هرزه‌نگاری کودک، برنامه‌های تصویری نامناسب یا مضر برای کودکان بر روی هر کامپیوتر متصل به اینترنت هستند.^{۲۸}

«قانون حمایت و امنیت کودک آدام والش ۲۰۰۶»^{۲۹} نیز از مهمترین قوانینی است که در ایالات متحده باعث ایجاد تغییراتی مهم در زمینه بهره‌برداری، سوء استفاده جنسی و جایجایی کودکان شده است. آخرین قانونی که تا کنون در ایالات متحده آمریکا با هدف عدم امکان نزدیک شدن تعقیب کنندگان جنسی اینترنتی به کودکان وضع شده است، «قانون عاری نگه داشتن اینترنت از تعقیب کنندگان جنسی ۲۰۰۸»^{۳۰} یا «قانون کودکان ۲۰۰۸»^{۳۱} است. این گونه روشهای سرکوبگر کیفری در مقابله با بزهکاران در کنار روشهای غیر کیفری تأثیر زیادی در حمایت از کودکان در معرض خطر و بزه‌دیده دارد.

در ایران، قانون مستقل ناظر بر ابعاد مختلف سوء استفاده از کودکان در اینترنت وجود ندارد. قانون جرایم رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۸/۳/۲۰ در فصل چهارم تحت عنوان «جرایم علیه اخلاق و عفت عمومی»، در مواد ۱۴ و ۱۵، به طور کلی ارتکاب این جرایم را از طریق سیستمهای رایانه‌ای جرم‌انگاری نموده و اشاره‌ای به استفاده از کودکان و یا هدف قرار گرفتن آنان نکرده است. بر اساس ماده ۱۴: «هر کس بوسیله سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی یا حاملهای داده محتویات

^{۲۴}. Child Protection and Sexual Predator Punishment Act (۱۹۹۸).

^{۲۵}. Zero Tolerance Policy.

^{۲۶}. Victory for Children in Cyberspace, in: <<http://www.wiredsafety.org/law/kids/index.html>>.

^{۲۷}. Children Internet Protection Act ۲۰۰۰.

^{۲۸}. Children's Internet Protection Act, FCC Consumer Facts, in: <http://www.fcc.gov/Children's_Internet_Protection_Act>.

^{۲۹}. Adam Walsh Child Protection and Safety Act ۲۰۰۶:

قانون حمایت و امنیت کودک در برابر مجرمان جنسی، در ۲۷ جولای ۲۰۰۶، بیست و پنجمین سالگرد ربوده شدن کودکی به نام آدام والش در یک مرکز خرید در فلوریدا به امضای جرج بوش رئیس جمهور وقت آمریکا رسید. جسد وی ۱۶ روز بعد از ربوده شدن در سال ۱۹۸۱ پیدا شد اما قاتل تا ۱۶ دسامبر ۲۰۰۸ که پلیس بخش هالیوود فلوریدا نام او را اعلام کرد، شناخته نشده بود. پدر قربانی، مجری برنامه تلویزیونی American's Most Wanted و پایه‌گذار مرکز ملی کودکان گمشده و قربانی سوء استفاده (NCMEC) است. اطلاعات بیشتر در: Davidson, Lee, Bush Signs, Hatch praises New Child Protection Act, in: <<http://desertnews.com/dn/view.html>>.

<http://en.wikipedia.org/wiki/Adam_Walsh_Child_Protection_and_Safety_Act>.

^{۳۰}. Keeping the Internet Devoid of Sexual Predators Act ۲۰۰۸.

^{۳۱}. Kid's Act ۲۰۰۸.

مستهجن را تولید، ارسال، منتشر، توزیع یا معامله کند یا به قصد تجارت یا افساد تولید یا ذخیره یا نگهداری کند، به حبس از نود و یک روز تا دو سال یا جزای نقدی از پنج میلیون ریال تا چهل میلیون ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد...».

همچنین طبق ماده ۱۵: «هر کس از طریق سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی یا حاملهای داده مرتکب اعمال زیر شود، به ترتیب زیر مجازات خواهد شد:

الف- چنانچه به منظور دستیابی افراد به محتویات مستهجن، آنها را تحریک یا ترغیب یا تهدید یا تطمیع کند یا فریب دهد یا شیوه دستیابی به آنها را تسهیل کند یا آموزش دهد، به حبس از نود و یک روز تا یک سال یا جزای نقدی از پنج میلیون ریال تا بیست میلیون ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد.

ارتکاب این اعمال در خصوص محتویات مبتذل موجب جزای نقدی از دو میلیون ریال تا پنج میلیون ریال است...».

قانون «نحوه مجازات اشخاصی که در امور سمعی و بصری فعالیت‌های غیر مجاز دارند» مصوب ۱۳۸۶ نیز به استفاده از کودکان در این زمینه پرداخته است. در این قانون از کودکان به عنوان قشر آسیب‌پذیر، حمایت خاص گردیده و استفاده از آنان برای نگهداری، نمایش، عرضه، فروش و تکثیر موجب اعمال حداکثر مجازات خواهد بود.

تبصره ۳ بند ۳ ماده ۳ این قانون مقرر می‌نماید: «استفاده از صغار برای نگهداری، نمایش، عرضه، فروش و تکثیر نوارها و لوحهای فشرده غیر مجاز از موضوع این قانون موجب اعمال حداکثر مجازاتهای مقرر برای عامل خواهد بود.»

و بر اساس بند (الف) ماده ۳ این قانون: «عوامل اصلی تکثیر و توزیع عمده آثار سمعی و بصری مستهجن در مرتبه اول به یک تا سه سال حبس و ضبط تجهیزات مربوطه و یکصد میلیون ریال جریمه نقدی و محرومیت اجتماعی به مدت هفت سال و در صورت تکرار به دو تا پنج سال حبس و ضبط تجهیزات مربوطه و دویست میلیون ریال جزای نقدی، محرومیت اجتماعی به مدت ده سال محکوم می‌شوند. چنانچه عوامل فوق‌الذکر یا افراد زیر از مصادیق مفسد فی الارض شناخته شوند، به مجازات آن محکوم می‌گردند...».

البته لازم به ذکر است که رأی وحدت رویه شماره ۶۴۵-۱۳۷۸/۹/۲۳ هیئت عمومی دیوان عالی کشور در خصوص ملاک تشخیص نگهداری این آثار برای توزیع و تجارت از نگهداری شخصی تعیین تکلیف نموده است:

«نظر به اینکه بر طبق ماده ۶۴۰ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات مصوب ۱۳۷۵) که به موجب ماده ۷۲۹ همان قانون کلیه مقررات مغایر با آن ملغی شده نگهداری طرح، نقاشی، نوار سینما و ویدیو یا به طور کلی هر چیزی که عفت و اخلاق عمومی را جریحه‌دار نماید، در صورتی که به منظور تجارت و توزیع باشد، جرم محسوب می‌شود. بنابراین صرف نگهداری وسایل مذکور در صورتی که تعداد آن معدّ برای امر تجارت و توزیع نباشد از شمول ماده ۶۴۰ قانون مذکور خارج بوده و فاقد جنبه جزایی است.»^{۳۲}

قانون تجارت الکترونیکی فاقد ماده‌ای است که به طور مستقل و مستقیم ناظر بر این موضوع باشد. باب چهارم این قانون به جرایم و مجازات‌ها اختصاص دارد و طی چهار مبحث به عناوین مختلفی مانند کلاهبرداری کامپیوتری و جعل کامپیوتری پرداخته اما در مورد آثار سمعی و بصری مستهجن و یا هرزه‌نگاری کودک جرم‌انگاری ننموده است.

قانون حمایت از کودکان و نوجوانان مصوب ۱۳۸۱/۹/۲۵^{۳۳} نیز به جرم‌انگاری هرگونه بهره‌کشی و به کارگیری

^{۳۲} متن رأی وحدت رویه در <http://hvm.ir> به نقل از روزنامه رسمی ۱۶۰-۳۶ مورخ ۱۳۷۸/۱۲/۲۲.

^{۳۳} متن کامل قانون در: <http://www.dadkhahi.net/>.

کودکان و نوجوانان برای ارتکاب اعمال خلاف پرداخته است. ماده ۳ این قانون مقرر می‌دارد: «هرگونه خرید، فروش، بهره‌کشی و به‌کارگیری کودکان به منظور ارتکاب اعمال خلاف از قبیل قاچاق، ممنوع و مرتکب، حسب مورد علاوه بر جبران خسارت وارده به شش ماه تا یک سال زندان و یا به جزای نقدی از ده میلیون ریال تا بیست میلیون ریال محکوم خواهد شد».

به گفته یک روزنامه‌نگار در زمینه فناوری و کارشناس اینترنت^{۳۴} از تورنتو - کانادا، «به رغم همه تلاش و احتیاط به عمل آمده در جهت حفظ و محرمانه نگه داشتن اطلاعات شخصی، تمام کارهایی که در دنیای امروز انجام می‌دهیم مانند گردش در شبکه، خرید با کارتهای اعتباری، حتی استفاده از وسایل دیجیتال اعم از تلفن، GPS، دستگاههای پخش موسیقی و... همگی در جایی ثبت می‌شوند. این همان ردپای دیجیتالی ماست. داده‌ها و اطلاعات حاصل از این فرایندها، توسط سیستمهای مختلف در جهت اهداف متفاوت مورد ردیابی و استفاده قرار می‌گیرند و غالباً برای استفاده‌های آتی در پایگاههای داده خصوصی که ما کوچکترین اطلاع و دسترسی نسبت به آنها نداریم، ذخیره می‌شوند».^{۳۵} بنابراین قدمهای دیجیتالی باید در نهایت دقت برداشته شوند، به ویژه در مورد کودکان که تشخیص خطر برایشان دشوارتر و اعتماد به دیگران آسانتر است و به همین جهت نیازمند حمایت‌های بیشتر می‌باشند.

گفتار سوم: چالشهای فضاهای آموزشی

یکی از موضوعات مهم و چالش‌برانگیز، مخاطراتی است که مدارس و محیطهای آموزشی متوجه حقوق دانش‌آموزان و به ویژه حریم خصوصی آنان می‌نمایند. مهمترین دلایل بروز این چالشها عبارتند از موقعیت منحصر به فرد فضاهای آموزشی به دلیل حضور مستمر و طولانی این گروه سنی در نهادهای مذکور و در نتیجه امکان مجاورت بزهکار و بزه‌دیده اعم از دانش‌آموزان یا مسئولان مدارس، بروز خشونت، گسترش و تقلید الگوهای بزهکاری، سهولت دسترسی به اطلاعات شخصی و محرمانه دانش‌آموزان. ظهور فناوریهای جدید، اهمیت و جذابیت اطلاعات شخصی و محرمانه برای دولتها و شرکتهای تجاری و حتی بزهکاران، وجود ابهامات فراوان در تعاریف و مصادیق حریم خصوصی، نیاز به اعمال نظارت در محیطهای آموزشی و مدارس و بسیاری مسائل از این دست نیز بر حساسیت و پیچیدگی موضوع افزوده و منجر به سردرگمی و نگرانیهای فراوان والدین و مسئولان در قرن بیست و یکم گشته است. امروزه دیگر قفل، کلید و دیوارهای بلند قادر به امن نگه داشتن مدارس و شبکه‌های کامپیوتری آنها در برابر بازدید کنندگان ناخواسته، مزاحمان و نفوذگران^{۳۶} نیست. حریم خصوصی در مدرسه دارای ابعاد متفاوتی است. هیئت مدیره و مسئولان مدارس، اطلاعات دانش‌آموزان و معلمان را برای اهداف خود جمع‌آوری نموده و منبع رسمی چنین اطلاعاتی هستند. بنابراین، باید میان مسئولیت خود در ایجاد یک محیط امن و سالم برای تمام دانش‌آموزان و حق حریم خصوصی هر دانش‌آموز تعادل برقرار سازند. به ویژه آنکه اطلاعات خصوصی دانش‌آموزان معمولاً با اطلاعات خانواده آنها عجین است و به دست آوردن اطلاعات دانش‌آموز معمولاً نقض حریم خصوصی دیگران را در پی دارد. علاوه بر این، مؤسسات آموزشی باید به نحوه دسترسی به اطلاعات شخصی مهم دانش‌آموزان نیز نظارت داشته باشند.

^{۳۴}. Jess Hirsh, Technology Journalist and Internet Expert.

^{۳۵}. Watch Your Digital Step, in: <<http://www.assaabloyfuturelab.com>>.

^{۳۶}. Hackers.

حریم خصوصی دانش آموزان در مدرسه بیش از هر چیز در زمینه سوابق آموزشی، نظارت ویدیویی و استفاده از بیومتریکس در مخاطره قرار دارد.

بند اول: سوابق آموزشی و تحصیلی

سوابق تحصیلی و آموزشی مشتمل بر نمرات و ارزشیابیها، سوابق انضباطی، نحوه رفتار و روحیات دانش آموزان که در طول دوران تحصیل در مدارس و سایر مراکز آموزشی جمع آوری و نگهداری می شوند یکی از منابع مهم اطلاعات شخصی افراد محسوب گشته و ارائه، دستیابی و استفاده از آنها نیازمند حمایت و نظارت دقیق در این زمینه می باشد. سوء استفاده از این اطلاعات توسط اشخاص مختلف، شرکت های تجاری و بازاریابان و حتی بزهکاران با استفاده از نوآوری های روزافزون فناوری و آثار مخرب آن، بدین معناست که نهاد حریم خصوصی و ارزشهای آن همچنان در مخاطره باقی است.

در ایالات متحده آمریکا در سال ۱۹۷۴ «قانون حقوق آموزشی خانواده و حریم خصوصی»^{۳۷} به منظور تضمین دسترسی آزادانه والدین به سوابق تحصیلی فرزندانشان به تصویب رسید. این قانون فدرال ضمن ایجاد اصل محرمانگی سوابق تحصیلی، اجازه قطع بودجه فدرال مدارس را که مانع دسترسی والدین به سوابق تحصیلی فرزندانشان می شوند نیز صادر کرد. بر اساس این قانون، والدین باید از انتشار یا استفاده از اطلاعات شخصی فرزندانشان مطلع شده و در این مورد رضایت بدهند.^{۳۸}

قانون میهن پرستی آمریکا^{۳۹} که پس از حملات تروریستی ۱۱ سپتامبر به وسیله کنگره به تصویب رسید در بردارنده مقررات مغایر با تضمینهای مقرر در قانون حقوق آموزشی خانواده و حریم خصوص^{۴۰} می باشد. به عبارت دیگر، قانون میهن پرستی آمریکا «رعایت تشریفات قانونی»^{۴۱} را برای دسترسی به چنین اطلاعاتی برای انجام یک تحقیق ضد تروریستی لازم نمی داند.^{۴۲} بنابراین، در این زمینه باید یک مرز مشخص به عنوان مبنایی روشن برای حفظ حریم خصوصی کودکان ترسیم شود.

یکی از بارزترین نمونه های جمع آوری اطلاعات شخصی در محیط های آموزشی ایران، مدارس غیر انتفاعی هستند که در هنگام ثبت نام دانش آموزان، اقدام به تشکیل پرونده ای از اطلاعات شخصی دانش آموز و والدین وی می نمایند و در طول دوران تحصیل این اطلاعات را تکمیل می کنند. سرانجام و در طول زمان، مجموعه ای از اطلاعات دقیق و ارزشمند از سوابق تحصیلی، شخصیت و نقاط ضعف و قوت وی فراهم می شود که نگهداری، پردازش، افشا و استفاده از آن تابع هیچ ضابطه و قانونی نیست و قوانین موجود به هیچ وجه پاسخگوی استفاده های ناشی از آن نیستند. حتی پرونده هایی تحت عنوان پرونده شخصیت برای دانش آموز تهیه می شود. این مدارک و سوابق گاهی پس از فراغت از تحصیل دانش آموز نیز در مؤسسه مذکور باقی می ماند و خصوصاً در مورد دانش آموزانی که در آینده مشاغل سیاسی و اجتماعی را احراز می نمایند بعضاً مشتمل بر مطالب بسیار مهم و حساس است که افشا و یا انتشار آن می تواند در بردارنده تبعات زیادی برای اشخاص باشد. در دانشگاهها و بسیاری از نهادها و مؤسسات عمومی و خصوصی نیز این روند، با تفاوت هایی

^{۳۷}. Family Educational Rights and Privacy Act ۱۹۷۴ (FERPA).

^{۳۸}. Elementary Parents Consented to Publication of Kid's Personal Data, in: <<http://www.ed.gov/offices/ferpa.html>>.

^{۳۹}. USA Patriot Act.

^{۴۰}. Due Process Procedures.

^{۴۱}. Christ, Charlie, Family Educational Rights and Privacy Act ۱۹۷۴ (FERPA), Florida Department of Education, in: <<http://www.doh.state.fl.u/family/school/privacy/ferpa.pdf>>.

اندک در جریان است و حداقل استفاده‌ای که از آنها می‌شود در زمینه آماری است که مقررات جامع و دقیقی برای آن وجود ندارد.

در ایران، قانونی خاص و ناظر بر چگونگی جمع‌آوری، نگهداری، پردازش و به‌کارگیری سوابق تحصیلی و آموزشی افراد وجود ندارد و به نظر می‌رسد تنها بتوان با استناد به ماده ۶۴۸ قانون مجازات اسلامی در مورد رازداری حرفه‌ای، متخلفان در زمینه گردآوری، نگهداری، پردازش و افشای چنین سوابقی را به لحاظ کیفی مسئول قلمداد نمود. همان‌طور که قبلاً نیز گفته شد، این ماده در خصوص مشاغل، کلی است و مشاغل دولتی و غیر دولتی را در بر می‌گیرد. بر اساس این ماده، کسانی که به مناسبت شغل خود بر پاره‌ای از اسرار افراد مطلع می‌گردند، نباید از مطالب به‌دست آمده، خارج از محدوده لازم و حرفه‌ای استفاده نمایند. با توجه به اینکه ماده مذکور صرفاً ناظر بر صاحبان مشاغل مرتبط با اسرار دیگران است، تلقی سوابق تحصیلی در زمره اطلاعات شخصی و نیازمند حفاظت در برابر دسترسی و افشای غیر مجاز، می‌تواند مبنای تکلیف مدیران و مسئولان مدارس و مراکز آموزشی در حفاظت از اطلاعاتی باشد که به مناسبت شغل خود به آنها دست یافته‌اند.

بند دوم: نظارت ویدیویی

استفاده از وسایل پیشرفته ضبط تصاویر، یکی دیگر از روشهای مرسوم و رو به تزاید تجهیزات الکترونیکی است که همراه با پیشرفته‌تر شدن فناوری، تهدیدی جدی بر حریم خصوصی افراد محسوب می‌شود. در سالهای اخیر مدارس و مؤسسات آموزشی در برخی کشورها نظیر آمریکا شاهد وقایع خشن و تأسف باری مانند تیراندازی، قتل، زورگویی،^{۴۲} سرقت، ضرب و شتم،^{۴۳} چاقو کشی،^{۴۴} خشونت،^{۴۵} جرایم گروهی^{۴۶} و... بوده‌اند که باعث اتحاد فرهیختگان و قانون‌گذاران در جهت تأمین امنیت بیشتر در مؤسسات آموزشی شده است. استفاده از پایش ویدیویی موجی عظیم به همراه داشته که در آن والدین و قانون‌گذاران موافق نصب دوربینها و دانش‌آموزان و معلمان به شدت با آن مخالفند. این مسائل در مدارس سر و صدای زیادی به پا کرده و منعکس‌کننده مواجهه قانون‌گذاران با وضعیتی دشوار در ترجیح میان حریم خصوصی و امنیت است.^{۴۷}

به طور کلی طرفداران نظارت ویدیویی آن را استفاده معتبر دولت از قدرت، در حفاظت از شهروندان تلقی می‌کنند. آنها استدلال می‌کنند که نظارت ویدیویی مداوم، یک پلیس مکانیکی تلقی می‌شود که خلوت و حریم خصوصی شخص را نقض نمی‌کند، بلکه به ضبط وقایع رخ داده در یک فضای عمومی مانند یک مدرسه می‌پردازد که افراد در آن هیچ انتظار معقولی از حریم خصوصی ندارند.

از طرف دیگر، مخالفان به کارگیری این شیوه پایش به این موضوع یقین دارند که این دوربینها به هیچ وجه در ارتقای امنیت دانش‌آموزان و کادر آموزشی مؤثر نیستند؛ زیرا همه می‌دانند که این دوربینها در کجا قرار دارند. بدین ترتیب با فاصله گرفتن از آنها، برای کسی که قصد صدمه زدن به یک دانش‌آموز یا معلم را دارد، مشکلی پیش نمی‌آید.

^{۴۲}. Bullying.

^{۴۳}. Beating.

^{۴۴}. Stabbing.

^{۴۵}. Violence.

^{۴۶}. Gang Related Crimes.

^{۴۷}. School Security Cameras, Do Studies and Surveillance Mesh? In: <[http:// www.articlebase.com](http://www.articlebase.com)>.

ایالات متحده آمریکا قانونی ندارد که به طور مستقل ناظر بر نظارت ویدیویی در مدارس باشد. قانون حریم خصوصی ارتباطات الکترونیکی ۱۹۸۶^{۴۸} که استفاده از فناوریهای جدید از جمله نظارت ویدیویی را تحت شرایطی مجاز دانسته، ناظر بر این موضوع است. البته این قانون پس از تصویب قانون میهن پرستی آمریکا تا حدی تضعیف شد. درست بر خلاف قانون حریم خصوصی ارتباطات الکترونیکی ۱۹۸۶ که سعی در محدود نمودن نظارت غیر مجاز دولت را در آمریکا داشت، قانون میهن پرستی اختیارات نهادهای اعمال قانون را با هدف مشخص مبارزه با تروریسم در آمریکا و خارج آن را گسترش داده است.

در ایران بحث نظارت ویدیویی در مدارس از طریق نصب دوربینهای مدار بسته از سال ۱۳۸۷ آغاز شد و قبل از آن نیز موضوع استفاده از این نوع پایش در دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی موجب اعتراض دانشجویان شده بود. پس از آن مدیران برخی از مدارس شهرستانهای تهران اقدام به نصب دوربینهای مدار بسته در مدارس تحت مدیریت خود کردند. برخی از مدیران که این روش را به کار گرفته اند به طور غیر رسمی هدف آن را حراست و حفاظت فیزیکی از محیط مدرسه، بررسی رفتار و عملکرد دانش آموزان و معلمان، کنترل عملکرد آموزشی و جلوگیری از ورود تلفن همراه به مدرسه عنوان می کنند.^{۴۹}

در یک جمع بندی کلی، طرفداران نظارت ویدیویی در ایران، مدرسه را یک مکان عمومی تلقی کرده و معتقدند نصب دوربینهای مدار بسته به منظور نظارت بر رفتار دانش آموزان و شناخت هر چه بیشتر آنان از سوی اولیای مدرسه مفید است. به نظر آنان بحث حریم خصوصی در مدارس مطرح نیست و مسئولان مدارس باید قادر به کنترل رفتار دانش آموزان و پیشگیری از حوادث ناگوار باشند. به نظر آنان به کارگیری صحیح این فناوری وسیله خوبی برای نیل به این مقصود است.^{۵۰}

در ایران قانونی ناظر بر پایش ویدیویی در مدارس وجود ندارد و بر اساس آخرین تصمیم شورای عالی آموزش و پرورش، نصب دوربینهای مدار بسته در کلاسهای درس، به ویژه مدارس دخترانه، ممنوع و فقط در راهروها و حیاط مدرسه مجاز است.^{۵۱} این موضوع توسط وزارت آموزش و پرورش در دست بررسی است. مسلماً هر گونه تصمیم گیری و تقنین در این راستا باید مبتنی بر مبانی علمی و حقوقی و در عین حال با رعایت حساسیتها و سایر جوانب امر باشد.

بند سوم: استفاده از بیومتریکس

بیومتریکس عبارت است از روش شناسایی منحصر به فرد انسانها بر مبنای یک یا چند ویژگی یا مشخصه طبیعی. بیومتریکس، به ویژه به عنوان یک شیوه مدیریت دسترسی به هویت و کنترل دسترسی، و عمدتاً در گروههای تحت نظارت مورد استفاده قرار می گیرد. معرفهای زیست سنجی شناسایی به دو گروه اصلی تقسیم می شوند:

- ۱- فیزیولوژیکی: در ارتباط با شکل بدن مانند اثر انگشت، شناسایی چهره، تصویربرداری از شبکه چشم که در اکثر موارد تصویربرداری عنبیه جایگزین آن شده است، DNA، دست نگاری، صدانگاری، بو و رایحه.
- ۲- رفتاری: مرتبط با رفتارهای گوناگون فرد مانند آهنگ و روش تایپ کردن، شیوه راه رفتن و....

^{۴۸}. Electronic Communication Privacy Act ۱۹۸۶ (ECPA).

^{۴۹}. نظارت ویدیویی در مدارس، در: <<http://www.tabnak.ir>>.

^{۵۰}. همان منبع.

^{۵۱}. نصب دوربینهای مدار بسته در برخی مدارس دخترانه، در: <<http://www.aftabnews.ir>>.

برخی از محققان برای گروه اخیر اصطلاح «معرفهای رفتارسنجی»^۲ را در مقابل «معرفهای زیست‌سنجی» در گروه اول، ابداع نموده‌اند.^۳

رواج استفاده از فناوری بیومتریक्स در مؤسسات آموزشی یکی از بحث‌انگیزترین موضوعات مرتبط با جمع‌آوری اطلاعات شخصی دانش‌آموزان در مدارس و نحوه استفاده از آن است.

از اوایل سال ۲۰۰۰، هزاران مدرسه در سراسر دنیا شروع به ایجاد سیستمهای بیومتریک نمودند. دلایل متعددی برای این کار ارائه شده مانند مبارزه با وقت‌کشی در مدارس، جلوگیری از فرار دانش‌آموزان از مدرسه، جایگزین کردن کارت کتابخانه و استفاده از اثر انگشت به جای کارت غذا بدون پرداخت وجه نقد و... مخالفان به کارگیری بیومتریکس در مدرسه در مورد ایجاد پایگاههای داده که به نحوی مستمر و فزاینده تمامی مردم را در بر می‌گیرند و مخاطرات ناشی از آنها نسبت به اشکال مختلف حریم خصوصی به ویژه حریم خصوصی کودکان، ابراز نگرانی کرده‌اند.^۴

مخالفان، بر این باورند که قرار دادن جزئیات بیومتریک یک کودک یعنی اطلاعاتی که باید برای تمام عمر وی و در حقیقت چندین دهه محفوظ بماند، در یک سیستم نسبتاً ناامن برای امور بی‌اهمیتی مانند پرداخت هزینه غذا به معنای قراردادن هویت او در معرض خطری بزرگ است. با این کار در صورت کپی یا دزدیده شدن اطلاعات مذکور که می‌تواند حتی بدون اطلاع مدرسه صورت پذیرد، این مراکز در معرض خطر اقامه دعوی برای ضرر و زیان ناشی از قصور در حفاظت از این داده‌ها در تمام طول عمر آن فرد هستند. این کار تنها منجر به ایجاد پایگاههای داده عظیم مملو از اطلاعاتی می‌شود که به راحتی قابل سرقت، هک کردن، کاوش و معامله می‌باشند و بدون شک بر خلاف آزادیهای مدنی و نقض حریم خصوصی کودکان است. به عنوان مثال، استفاده از این اطلاعات برای امانت گرفتن کتاب یا خریداری غذا، مشخص‌کننده عادات مطالعه و غذایی کودکان و نوجوانان با توجه به سن و جنس است که می‌تواند به راحتی آنان را هدف بازاریابان قرار دهد. آنچه مسلم است مزایای این روش مطلقاً توجیه‌کننده صدماتی که متوجه حریم خصوصی کودکان می‌نماید، نیست.

علاوه بر جمع‌آوری و انباشت اطلاعات شخصی دانش‌آموزان توسط مدارس، موضوعی که باعث نگرانی فزاینده والدین، فعالان این عرصه و حتی FBI شده است، قرار گرفتن این اطلاعات در اینترنت از طریق وب‌سایت مدرسه است. یک وب‌سایت، یک روزنامه محلی نیست بلکه در دسترس چند صد میلیون نفر در سراسر دنیا قرار دارد و هر کسی از جمله مجرمان خطرناک یا بیماران روانی می‌توانند از اطلاعات و عکسهای موجود در وب‌سایت برای رسیدن به کودکان استفاده کرده و کودکان را هدف جرایم مختلف قرار دهند. تحقیقات به عمل آمده در مورد کسانی که از ID دیگران استفاده می‌کنند و دیگر مجرمان اینترنتی نشان می‌دهد که آنها اطلاعات مورد نظر خود را از هر طریق ممکن مانند بسته و پاکتهای پستی، فرمها و تقاضانامه‌های مختلف و حتی زباله‌ها پیدا می‌کنند. بنابراین بدیهی است وب‌سایتها و پایگاههای داده که به طور مناسب و کافی محافظت نمی‌شوند مانند مدرسه، بیمارستان، مطب دکتر، مطلوبترین وسیله برای جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز آنان است.^۵

^۲. Behaviometrics.

^۳. Characteristics of Biometric Systems, in: <<http://www.ccert.edu.en/>>.

^۴. <http://en.wikipedia.org/wiki/Biometrics_in_schools>.

^۵. <<http://news.cnet.com>>.

در ایران در خصوص دسترسی غیر مجاز به سوابق تحصیلی الکترونیکی و سایر اطلاعات جمع آوری شده در مدارس و مراکز آموزشی، قانون خاص وجود ندارد، ولی می توان با استناد به ماده (۱) قانون جرایم رایانه ای مصوب ۱۳۸۸ ناظر بر دسترسی غیر مجاز، مرتکب را به لحاظ کیفی مسئول قلمداد نمود. به موجب این ماده: «هر کس به طور غیر مجاز به داده ها و سامانه های رایانه ای یا مخابراتی که به وسیله تدابیر امنیتی حفاظت شده است دسترسی یابد، به حبس از نود و یک روز تا یک سال یا جزای نقدی از پنج میلیون ریال تا بیست میلیون ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد».

در راستای ترسیم مرزی دقیق و صحیح میان حق حریم خصوصی، حق جامعه در دانستن و نیاز جامعه به نظم، باید جامعه و خانواده (هر دو) از طریق آموزش و تقنین، نیاز کودک به حریم خصوصی و استقلال را در مقابل نیاز جامعه به نظم متعادل سازند. مسلماً وظیفه نظارت بر کودکان خردسال و محافظت از آنان در مقابل صدمات و خطرات موجود در جامعه بر عهده والدین است که باید با پشتوانه حمایت قانون آنها را برای تبدیل شدن به تصمیم گیرندگان مستقل، تربیت و تشویق نماید.

نتیجه گیری

کودکان و نوجوانان به عنوان یکی از اقشار آسیب پذیر، از جمله بزه دیدگان جدی جهان امروز و قربانیان رواج فناوریهای نوین ارتباطات و اطلاعات می باشند. با توجه به مطالب پیش گفته، نقض حریم خصوصی اشخاص اساساً یکی از امور رایج در جوامع بشری است که در مورد کودکان و نوجوانان، به طور خاص زمینه ای جدی برای بزه دیدگی و بزه کاری به شمار می رود. یکی از وجوه اهمیت بحث در این است که بزه دیدگان امروز معمولاً بزه کاران بالقوه فردا محسوب می شوند. به همین جهت پیشگیری از جرایم آینده مستلزم تلاش برای جلوگیری از بزه دیدگی کودکان به عنوان اعضای جامعه فرداست. بنابراین، توجه و حساسیت مردم و مسئولان به ترس، رنج و یا خشمی که کودکان اعم از بزه کار یا بزه دیده در فرایند نقض حقوق خود تجربه می کنند و ایجاد حمایت های مؤثر کیفری در این راستا، گامی مؤثر در جهت حمایت از حال و آینده جامعه و زدودن آثار ویرانگر نقض حریم خصوصی کودکان و انتقال آن به زندگی بزرگسالی آنان تلقی می شود. بر این اساس، نقض حریم خصوصی کودکان و نوجوانان نه تنها از جهت اصل حمایت ویژه از آنان به عنوان قشر آسیب پذیر مورد اهتمام است، بلکه برای پیشگیری از ارتکاب جرم در آینده دارای اهمیت می باشد.

هرچند رشد علم و دانش و ارتقای تمدن بشری موجب تقلیل ارتکاب برخی از جرایم گردیده ولی توسعه فناوری اطلاعات عملاً زمینه ارتکاب برخی از جرایم را در زمینه نقض حریم خصوصی تسهیل نموده و به آن جلوه جدیدی داده است.

برای حمایت از کودکان و نوجوانان در این عرصه، لازم است قلمرو بحث در دوزمینه مشخص گردد: اول، دوران کودکی و نوجوانی و دوم، دامنه حریم خصوصی.

در تعریف دوران کودکی و نوجوانی، سن بلوغ شرعی برای تعیین مسئولیت کیفری قابل طرح است و منافاتی با تعیین بالاتر (مثلاً هیجده سالگی) برای حمایت بیشتر از این قشر آسیب پذیر ندارد و اساساً با اصل لزوم حمایت ویژه سازگارتر است.

در میان ابعاد مختلف حریم خصوصی، فضای سایبر و مدرسه دو حوزه مهم می باشند که در آنها زمینه نقض حریم خصوصی کودکان و نوجوانان بیشتر وجود دارد ولی از آنجا که موضوع حریم خصوصی مستقلاً مورد توجه قانون گذار

ایران قرار نگرفته، لذا حریم خصوصی کودکان نیز مورد تقنین واقع نشده است. اهمیت بحث از زاویه دیگر در آن است که نقض حقوق کودکان و نوجوانان معمولاً نقض حقوق اولیا و اطرافیان آنها را نیز در پی دارد.

بازاریابی و تبلیغات، تحقیقات علمی و سوء استفاده جنسی از جمله اموری هستند که در قلمرو فضای مجازی زمینه‌ساز بزه‌دیدی کودکان و نوجوانان از طریق نقض حریم خصوصی ایشان می‌گردد. در مورد حفظ حقوق کودکان و نوجوانان در فضای سایبربرخی از کشورها نظیر آمریکا دارای قوانین متنوعی هستند که در مطالعات علمی و تدوین قوانین می‌تواند مورد توجه قرار گیرد. مدرسه از دیگر محیطهایی است که امکان نقض حقوق کودکان و نوجوانان در آن وجود دارد. سوابق آموزشی و تحصیلی، نظارت ویدیویی و استفاده از بیومتریکس زمینه این امر را فراهم می‌سازند.

بر اساس آنچه بیان شد در زمینه حمایت از حریم خصوصی کودکان و نوجوانان، به عنوان عامل بازدارنده در هر دو عرصه بزهکاری و بزه‌دیدی، تدوین قوانین جامع و دربرگیرنده ابعاد مختلف آن، ضروری است. البته پیچیدگی بزهکاریهای نوین اقتضا دارد که از روشهای غیر کیفری در کنار روشهای کیفری و سرکوبگر توأمان استفاده گردد تا نیل به اهداف سیاست جنایی فراهم شود. مسلماً تا زمانی که محیط فیزیکی، خانواده‌ها، جوامع و کشورها آکنده از الگوهای خشونت و تفکرات مجرمانه است، پالایش فضای مجازی و محیطهای آموزشی به عنوان ضوابط تفکیک‌ناپذیر آن، بسیار دشوار و حتی غیر ممکن خواهد بود. علاوه بر این، همکاری کشورهای مختلف در مواجهه با عرصه‌های نوین جنایی امری ضروری برای موفقیت تلقی می‌گردد.

توجه به این نکته مهم است که اگر تا دیروز قتل و سایر جرایم علیه تمامیت جسمی از اهم جرایم علیه اشخاص بود و معمولاً در نظامهای مختلف بیشترین مجازات را در بر داشت، امروزه با پدیداری فناوریهای نوین جلوه جرایم نیز دگرگون شده و به همین جهت باید حمایت از ارزشهای مختلف به نوعی عادلانه و هماهنگ ارزش گذاری شود. به ویژه آنکه در منابع غنی فقه اسلامی قواعد و احکام مرتبط با این گونه امور وجود دارد و انطباق آن با فرهنگ اجتماعی ممکن است.

کتاب‌شناسی

۱. صندوق کودکان سازمان ملل متحد (یونیسف) در ایران، *پیمان‌نامه حقوق کودک (به انضمام دو پروتکل اختیاری)*، چاپ چهارم، تهران، امیرکبیر، ۱۳۷۸ ش.
۲. زینالی، امیرحمزه، «ابعاد حقوقی و جرم‌شناختی حمایت از کودکان و نوجوانان در معرض خطر»، *روزنامه رسمی*، ۱۳۸۸ ش.
۳. لوینگستون، کارول، «حمایت آنلاین از کودکان (رهنمود اکیپات)»، ترجمه محمدحسن دزیانی، *خبرنامه انفورماتیک*، ش ۸۴.
۴. محسنی، فرید، *حمایت کیفری از حریم خصوصی در زمینه اطلاعات (مطالعه تطبیقی در فقه امامیه، حقوق کیفری ایران و ایالات متحده آمریکا)*، پایان‌نامه دانشگاه امام صادق □، ۱۳۸۸ ش.
۵. معظمی، شهلا، *بزهکاری کودکان و نوجوانان*، نشر دادگستر، ۱۳۸۸ ش.
۶. نجفی ابرنآبادی، علی حسین، «پیشگیری عادلانه از جرم»، *علوم جنایی (مجموعه مقالات در تجلیل از استاد محمد آشوری)*، تهران، سمت، ۱۳۸۳ ش.
۷. نظارت ویدیویی در مدارس، در: <http://www.tabnak.ir>.
۸. نصب دوربینهای مداربسته در برخی مدارس دخترانه، در: <http://www.aftabnews.ir>.
۹. Characteristics of Biometric Systems, in: <http://www.ccert.edu/en/>.
۱۰. Children's Internet Protection Act, FCC Consumer Facts, in: http://www.fcc.gov/Children's_Internet_Protection_Act.
۱۱. Christ, Charlie, Family Educational Rights and Privacy Act ۱۹۷۴ (FERPA), Florida Department of Education, in: <http://www.doh.state.fl.u/family/school/privacy/ferpa.pdf>.
۱۲. Davidson, Lee, Bush Signs Hatch praises New Child Protection Act, in: <http://desertnews.com/dn/view.html>.
۱۳. Elementary Parents Consented to Publication of Kid's Personal Data, in: <http://www2.ed.gov/offices/ferpa.html>.
۱۴. Internet Criminal Links of Dangers of Internet Dating, in: <http://www.guardian.co.uk/>.
۱۵. Internet Dates Meet Up Leads to Murder, in: <http://www.express.co.uk/>.
۱۶. Internet Problem Issues for Schools, in: http://www.katiesplace.org/educators/schools_online_html.
۱۷. Privacy, Child's Right to, Encyclopedia of Childhood and Adolescence, in <http://findarticles.com/>.
۱۸. Russ, Brad, First Report of the Governors Commission on Child Protection, ۲۰۰۳, in: <http://nhdcyf.info/>.
۱۹. School Security Cameras, Do Studies and Surveillance Mesh? In: <http://www.articlebase.com>.